

Кучерук О.А. Співвідношення понять «методика навчання», «технологія навчання», «метод навчання» як лінгвометодична проблема // Українська мова і література в школах України. – 2017. – №1. – С. 8-13.

УДК 371.321:801.8

**СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «МЕТОДИКА НАВЧАННЯ»,
«ТЕХНОЛОГІЯ НАВЧАННЯ», «МЕТОД НАВЧАННЯ» ЯК
ЛІНГВОМЕТОДИЧНА ПРОБЛЕМА**

Оксана КУЧЕРУК, доктор педагогічних наук, професор кафедри світової літератури та методик викладання філологічних дисциплін ННІ філології та журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка

У статті розглянуто проблему розвитку поняттєвого апарату лінгвометодики. На основі аналізу і синтезу науково-методичних думок визначено співвідношення між поняттями «методика навчання», «технологія навчання», «метод навчання» та розкрито їх суть у лінгвометодичному розрізі для формування професійно-методичної свідомості педагогів-словесників. Запропоновано методичні рекомендації до використання наведених понять у теорії і практиці мовної освіти. Наведено орієнтовну модель методу синектики, визначено принципи, навчально-організаційні умови синектичної взаємодії вчителя та учнів, показано можливості використання синектики як методу і технології в навчанні української мови.

Ключові слова: методика навчання, технологія навчання, метод навчання, синектика, лінгвометодика.

**ОКСАНА КУЧЕРУК. СООТНОШЕНИЕ ПОНЯТИЙ
«МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ», «ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ»,**

«МЕТОД ОБУЧЕНИЯ» КАК ЛИНГВОМЕТОДИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

В статье рассмотрена проблема развития понятийного аппарата лингвометодики. Путем анализа и синтеза научно-методических мыслей определено соотношение между понятиями «методика обучения», «технология обучения», «метод обучения» и раскрыта их сущность в лингвометодическом разрезе для формирования профессионально-методического сознания педагогов-словесников. Предложены методические рекомендации к использованию указанных понятий в теории и практике языкового образования. Представлена ориентировочная модель метода синектики, определены принципы, учебно-организационные условия синектического взаимодействия учителя и учеников, показаны возможности использования синектики как метода и технологии в обучении украинскому языку.

Ключевые слова: методика обучения, технология обучения, методы обучения, синектика, лингвометодика.

OKSANA KUCHERUK. VALUE CONCEPTS "TEACHING METHODS", "TECHNOLOGY EDUCATION", "EDUCATION" AS LINGUA-METHODICAL PROBLEM

The article considers the problem of conceptual apparatus of lingua-methodic. Based on the analysis and synthesis of scientific and methodological thoughts the author identified correlation of concepts "teaching methodology", "technology education", "learning method" and reveals their essence lingua-methodical aspect to create professional-methodological consciousness of teachers of language and literature.

The article offers guidelines for the use of these concepts in the theory and practice of language education. The author gave a tentative model method of synectics, defined the principles of teaching and organizational conditions of

synectic interaction between teachers and students, showed the possibility of using synectics as methods and technologies in learning the Ukrainian language.

Keywords: methods of teaching, technology, training, teaching method, synectics, lingua-metodic.

Сучасний лінгвометодичний словник розширюється завдяки введенню в нього низки понять і термінів, що відображають розвиток наукової методики й освітньої практики. Водночас виникає чимало запитань щодо суті суміжних понять і співвідношення між ними.

Аналіз наукових джерел, присвячених проблемі поняттєво-термінологічного апарату лінгвометодичного спрямування, свідчить, що окремі питання актуальних лінгводидактичних понять розкрито в працях вітчизняних учених (О. Горошкіної, С. Карамана, О. Караман, О. Любашенко, С. Омельчука, М. Пентиліук та ін.). Однак у методичній літературі має місце певна нечіткість, розбіжність у використанні суміжних понять, як усталених, так і тих, які з'явилися недавно в теорії навчання української мови, – загалом ідеться, наприклад, про такі поняття: "підхід до навчання", "принцип навчання", "навчальна стратегія", "метод навчання", "прийом навчання", "навчальна тактика", "форма навчання", "навчальна техніка", "технологія навчання", "методика навчання" та ін. Факт хаотичного вживання цих понять є наслідком неврахування їх контекстуально-ситуативного характеру, зумовленого неоднозначністю й складністю реального процесу навчання української мови на практиці. Зокрема, у роботах окремих учених та в мовленні вчителів-практиків часто має місце взаємозаміна понять *метод*, *методика*, *технологія*, хоч із наукового погляду названі поняття описують суть речей, різних за обсягом.

Мета публікації – розкрити співвідношення між поняттями "методика навчання", "технологія навчання", "метод навчання" в

лінгвометодичному розрізі та запропонувати методичні рекомендації до застосування їх.

Сучасні вчені (Т. Донченко, Т. Капітонова, А. Щукін та ін.) сходяться на думці, що слово *методика* похідне від *метод* і первісно в освітній сфері означало сукупність знань про методи викладання, навчання. Сьогодні поняття «*методика навчання*» вживається в кількох значеннях: 1) наукова дисципліна, 2) навчальний курс, 3) методична система навчальної роботи. Слушну думку висловив Б. Степанишин, що методика – це ціла наука, «правда, не фундаментальна, лише прикладна, проте значення її величезне. Без методики і борщу не звариш, а в навчально-виховній справі вона вирішує все чи майже все: визначає триєдину навчальну, розвивальну і виховну ціль уроку, його структуру, хід, тип, обладнання, а головне – ця наука рекомендує стократно вивірені ефективні методи, прийоми й засоби навчально-виховного процесу. Методика вчить, як себе тримати в класі, що і як читати, які запитання ставити учням і як їх формулювати, як проводити бесіду, а як – диспут чи дискусію, як інтенсифікувати думку, як збудити почуття, внутрішній зір і внутрішній слух, як зіставляти й порівнювати різні явища, а як, проаналізувавши їх, узагальнити, і навіть абстрагувати. Методика, одна лише методика знає, як зачепити і «заграти» на дитячій допитливості, як викресати іскру позитивного стимулу і реалізувати його як основу концепції сучасної школи: навчання – не мета, а засіб розвитку й виховання школярів» [8, с. 125].

У контексті сказаного як наукова теоретико-експериментальна дисципліна *методика навчання української мови* досліджує насамперед закономірності, принципи, особливості змісту й способів формування духовно багатой мовної особистості, здатної комунікативно виправдано володіти засобами української мови в різних видах, стилях, жанрах мовлення. За О. Горошкіною, С. Караманом та іншими вченими, методика навчання української мови – це «педагогічно-лінгвістична наука, що визначає мету, засади, зміст, форми і методи навчання цього предмета,

зокрема в загальноосвітній школі, шляхи формування мовної особистості учня» [6, с. 230].

У педагогічних вишах *методика навчання української мови* становить освітній професійно орієнтований курс. Опановуючи цю теоретико-практичну дисципліну, студенти-філологи засвоюють закономірності мовної освіти, науково обґрунтовані загальнодидактичні й специфічні принципи, методи навчання української мови. Цей курс методики пропонує майбутнім учителям конкретні рекомендації щодо змісту, умов, ефективних форм, методів і засобів навчання української мови.

Як методична система, побудована для впровадження в освітню практику, *методика навчання української мови* становить сукупну єдність таких компонентів: мети й цільових завдань, принципів, відібраного змісту, форм, методів, засобів навчання предмета. Відповідно до того, що навчальна методика дає відповідь на три класичні питання (*що вивчати? як? з якою метою?*), *методика навчання української мови* – це методична система, модель якої об'єднує зміст навчання і навчальну технологію навколо мети-цілей як системоутворювального чинника.

Суміжним до методики є поняття «*технологія навчання*», його особливість виявляється в тому, що воно передбачає більшу конкретність, детальність і точність описання цілей, необхідних умов та навчальних дій, виконання яких з достатньою достовірністю забезпечує досягнення очікуваного результату. Базове слово в цьому понятті – *технологія*, що має давньогрецьке походження й означає наука про майстерність, штукарство. Основні питання, на які дає відповідь технологія навчання – *як досягти навчального результату?, у якій послідовності виконувати навчальні дії?* За П. Сікорським, «навчальна технологія – це цілісний алгоритм організації ефективного засвоєння знань, умінь і навичок, який характеризується оптимальною комбінацією основних навчальних компонентів (зміст, прийоми і методи, форми і засоби), і з урахуванням

вимог наукової організації праці, збереження і зміцнення здоров'я суб'єктів навчання забезпечує досягнення запланованих навчально-виховних результатів» [7, с. 236]. У змісті окресленого поняття відображається перенесення виробничого підходу до логіки побудови навчального процесу, що веде до його технологізації.

Як зазначає О. Новиков, система опанування навчальної теми, заняття стає технологічною завдяки *проектуванню*, яке відрізняється від традиційного планування навчально-виховної роботи тим, що потребує детального задання освітніх цілей педагогічної системи на діагностувальній основі, тобто чіткого, однозначного опису цілей, визначення способів їх вияву, вимірювання й оцінювання рівня їх реалізації [4, с. 48]. По суті, технологія навчання постає як система наперед заданих конкретних цілей, які уможливають свідоме керування навчальним процесом і конкретизуються в алгоритмі навчальних дій. Отже, обсяг поняття «технологія навчання» вужчий, ніж поняття «методика навчання». У сфері мовної освіти технологія може мати як широкий лінгвометодичний характер (наприклад, технологія інтенсивного навчання правописної грамотності), так і вузький внутрішньопредметний, локальний, тобто стосуватися специфіки певної теми, підтеми чи окремого виду діяльності на занятті з мови. ***Технологія навчання української мови*** – це комплекс форм, методів і засобів, пов'язаних з проектуванням, організацією та проведенням процесу навчання цього предмета, що забезпечує досягнення суб'єктами навчання заданого в цілях результату. У процесі проектування навчальних цілей варто виражати їх у формі видів діяльності й способів дій, використовуючи ключові слова загальновідомої теорії класифікації та систематизації цілей, запропонованої американськими вченими на чолі з Б. Блумом за шістьма критеріями: *знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез, оцінювання*. Прикладом може бути наведена нижче внутрішньопредметна технологія навчання

«Кольорові прикметники», розроблена нами й частково подана в праці [2, с. 33].

Цілі навчально-пізнавальної діяльності:

- учень *знає* кольороназви, поняття «синоніми», «фразеологізми», *дає визначення* прикметнику;

- учень *розуміє* особливості синонімічних слів, *інтерпретує* символіку кольороназв у фразеологізмах, *узагальнено-образне значення* фразеологізмів, *виявляє* асоціативне мислення;

- учень *застосовує* набуті знання про кольороназви, синоніми, фразеологізми в нових навчальних ситуаціях;

- учень *аналізує* узагальнено-образне значення фразеологізмів, *виявляє* зв'язок між значенням слова і образу;

- учень *оцінює* приклади з художньої літератури, усної народної творчості, у яких використовуються кольороназви;

- учень *складає* твір-мініатюру, використовуючи різнобарвні картини, образи.

Алгоритм навчальних дій:

1. Дайте визначення прикметника.

2. Пригадайте основні види кольорів, назвіть слова (включаючи синоніми), які передають кольорову гаму навколишнього світу.

3. Поділіться думками щодо назв сонячних кольорів, нейтральних, гарячих, холодних. На основі індивідуальних вражень окресліть асоціативне тематичне поле кожної кольороназви.

4. З'ясуйте, що символізує прикметник-кольороназва в таких фразеологізмах: *дивитися крізь рожеві окуляри, блакитна кров, синя панчоха, видати чорне за біле*.

5. Назвіть інші фразеологізми, у яких є кольороназви, проаналізуйте й прокоментуйте узагальнено-образне значення стійких словосполучень.

6. Наведіть приклади використання кольороназв для вираження глибокої філософії життя з художньої літератури, усної народної творчості

(наприклад, «...червоне – то любов, а чорне – то журба» – Д. Павличко); дайте оцінку наведеним прикладам.

7. Напишіть твір-мініатюру, використовуючи різнобарвні зорові картини, образи.

Отже, цінність наведеної вузькометодичної технології навчання української мови в тому, що вона передбачає функціональний і асоціативний підхід до вивчення прикметників-кольороназв, відповідно культивує думку, розвиває мовлення, здатність до образотворення, формує досвід ціннісного ставлення до світу, дає змогу збагачувати мовленнєву пам'ять, виховувати естетичне світовідчуття учнів і т. ін.

Ядро технологій навчання становить сукупність методів, один із яких домінувальний. Тому цілком логічно, що за домінувальним у них методом навчання визначають репродуктивні, пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, розвивальні, креативні, комунікативні, інтерактивні, ігрові, дослідницькі та інші технології. Специфіка навчального методу визначається предметом, метою навчання, індивідуально-психологічними особливостями учнів, методичною компетентністю й професійною майстерністю вчителя.

Метод навчання української мови – це спосіб взаємодії вчителя і учнів, спрямований на досягнення навчальної мети, у якій передбачено формування мовнокомунікативної компетентності зростаючої особистості.

Залежно від конкретної навчальної ситуації методи навчання складаються з різної кількості структурних елементів. Складний за будовою метод навчання, який переростає межі структурно простого методу й проектується відповідно до комплексу послідовних цілей, стає навчальною технологією. Зокрема, О. Пошетун щодо методів інтерактивного навчання, які мають складну поетапну структуру, зазначає: «Важливість технологічного підходу до реалізації інтерактивного навчання, складна структура кожного з таких методів дозволяють, на нашу думку, говорити про інтерактивні технології навчання» [6, с. 15]. Сказане

розглянемо нижче на прикладі *синектики як методу і технології* навчання. Для загального розуміння врахуємо, що синектика в перекладі з грецької мови означає поєднання різнорідних, несумісних елементів. Засновник ідеї синектичного способу колективного генерування ідей американський дослідник, автор книги «Синектика: розвиток творчої уяви» (1961 р.) Уільям Гордон. Для ефективної організації синектичної взаємодії в процесі навчання варто дотримуватися таких принципів: *проблемності, креативності* (тобто генерування оригінальних, нестандартних ідей), *метафоризації, ізоморфізму* (зосередження на речах, аналогічних, подібних за будовою, врахування можливості заміщати один образ іншим), *діалогічності, емоційності, тематичної й методичної варіативності, внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків, навчальної співпраці* та ін.

Метод синектики – це спосіб активного групового навчання, що передбачає стимулювання творчості учнів шляхом добору образів за аналогією, вживання в образний виклад суті проблеми, тренування уяви й подолання стереотипів у мисленні. Цей метод ще називають методом аналогій. У психолого-дидактичній і методичній літературі (М. Віднічук, Р. Грановська, А. Ситченко та ін.) «синектика» розглядається як різновид «розумового штурму» з використанням метафор, аналогій та ін. Відповідно *формула методу синектики складається із суми трьох основних компонентів (розумового штурму, метафор, аналогій), що множиться на креативність.*

Завдяки цьому методу думка учнів рухається від свідомого мислення до підсвідомої активності, від неї знову до керованої свідомості, що виражає психологічну закономірність творчого розвитку мовної особистості. Зазвичай у методі синектики використовують чотири типи аналогій:

- *пряма аналогія* – наводять об'єкти, способи дій, подібні до заданих, з інших галузей, сфер діяльності, світу природи. Наприклад, щоб описати

українську (поліську, подільську та ін.) писанку, учні-синектори вивчають, аналізують відповідні зразки описових текстів мистецтвознавців;

- *особиста аналогія* (емпатія) – особистісне ототожнення учня із заданим для опису об'єктом (своєрідне перевтілення), щоб відчутти його специфіку. Наприклад, потрібно уявити себе писанкою, яку необхідно описати. Учні намагаються уявити власні відчуття від художнього задуму майстра, від доторку, рухів пензлика, від фарби з холодними, гарячими кольорами, від захоплення чи байдужості глядачів;

- *символічна аналогія* – узагальнена аналогія для ключового слова, побудована на поєднанні кількох слів, що виражають несумісні поняття, парадокс. Наприклад, для слова *писанка*: «жива писанка», «неначе писанка – село», «писанка в душі», «живописний шедевр», «карта народної пам'яті», «палітра духовності»;

- *фантастична аналогія* – наведення слів, які позначають аналогічні до заданих фантастичні предмети, способи діяльності. Наприклад, «чарівна писанка», «чудодійна писанка», «писанка-саморозмальовка». У межах відповідної навчальної роботи психодидактичний вплив мають запитання такого типу: «Як зміниться писанка, якщо на землі зникнуть пташині й дерев'яні яйця?», «Як зміняться візерунки на українській писанці, якщо її буде виготовляти марсіанин (африканець)?» та ін.

Орієнтовна модель методу синектики складається з таких елементів:

- формування навчальних груп, розподіл групових ролей;
- групове ознайомлення з проблемою в загальному вигляді, творчим завданням та часом (до 30 хвилин) на його виконання під керівництвом учителя;
- стимулювання лідером розумової діяльності членів групи, що передбачає аналіз й обговорення проблемного завдання, ототожнення себе з певним елементом проблемної ситуації;
- висловлення учнями без попереднього обдумування (за 1 хвилину) пропозицій, аналогій, незвичних (символічних, фантастичних) ідей,

модифікування, комбінування їх на основі пошуку подібності елементів, процесів у різних галузях знань, одночасне записування кожного виступу, пропозиції;

- аналіз, групове обговорення аналогій для формулювання загальної думки, оцінювання загальноприйнятої творчої (нової) ідеї, уточнення її;
- презентація результатів групової роботи (усна, наочна).

На уроках української мови описаний метод добре використовувати для підготовки учнів до написання творів чи з метою пошуку шляхів розв'язання складних комунікативних проблем. У результаті учні генерують креативні ідеї, обговорюють їх, відбирають найбільш перспективні тощо. Колективне мислення учасників групи посилює продуктивність методу синектики. Крім того, ефективність методу зростає, якщо в кожній групі бере участь учень, у якого добре розвинені творчі здібності.

Окреслений метод становить основу *синектичної технології*, орієнтованої на продукування учнями ідей та колективне прийняття рішень щодо виконання творчого завдання чи розв'язання складної навчальної проблеми. Особливість технології «синектика», яка відрізняє її від однойменного методу, – це більш складна структура, у якій важливе місце відводиться чіткому проектуванню цілей (цілевизначенню), цілі задають напрями стихійній активності учнів і творчому процесу навчальної діяльності. Розглянемо приклад одного з варіантів синектичної технології на матеріалі вивчення теми «Просте речення».

Учитель пропонує учням на узагальнювальному уроці завдання: *підготувати групову розповідь про просте речення в доступній, образній формі*. Для цього словесник розказує про особливості навчальної технології «синектика», ознайомлює учнів з алгоритмом навчальних дій, учні об'єднуються в групи, розподіляють групові ролі. Затим кожна група конкретизує навчальні цілі, після цього вчитель із учнями коригують цілі.

Цілі навчально-пізнавальної діяльності:

- учні групи по черзі *дають визначення* поняттю «просте речення», *наводять приклади* таких речень; *пригадують, порівнюють* речі, які мають просту будову в зовнішньому світі, суміжних галузях;

- учні групи по черзі *ототожнюють* себе з простим реченням, *приписують* йому свої відчуття, *розказують* про свій стан перевтілення;

- учні групи по черзі уявляють речення у вигляді символу, яскравого образу, показують за допомогою метафори *суть простого речення*, пропонують *метафоричний опис*, характеристику простого речення за допомогою словосполучення чи однієї фрази;

- учні групи по черзі *придумують* казкові, фантастичні образи простого речення;

- учні по черзі *зіставляють, аналізують* ідеї, висловлені членами групи;

- учні по черзі *оцінюють і відбирають* ідеї, думки членів групи за такими критеріями: оригінальність ідеї, культурність, доречність, важливість для успішного виконання творчого завдання;

- учні групи по черзі *складають* усну розповідь про просте речення в доступній, образній формі; *приймають колективне рішення*, чий варіант твору найбільш удалий.

Алгоритм навчальних дій:

1. Повторіть задане вчителем творче завдання своїми словами. Визначте, хто в групі краще перефразував завдання.

2. Дайте визначення поняттю «просте речення», наведіть приклади таких речень.

3. Назвіть асоціації за реалістичною аналогією, для цього знайдіть і порівняйте речі, які мають просту будову в зовнішньому світі, суміжних галузях.

4. Знайдіть суб'єктну аналогію, для цього ототожніть себе з «простим реченням» (перевтілення), розкажіть про свої відчуття. Уникайте критичних висловлювань у групі.

5. Наведіть порівняння, яскраві образи за символічною аналогією до «простого речення», покажіть за допомогою метафори суть такого речення, запропонуйте метафоричний опис, характеристику «простого речення» у вигляді словосполучення чи однієї фрази (як варіанти: *живий організм, розкішне речення, крилате речення, речення розростається, простий механізм, молоде дерево, сім'я слів, дерево слів*).

6. Назвіть образні асоціації за фантастичною аналогією, для цього придумайте казкові, фантастичні образи «простого речення» (як варіанти: *просте речення в Лісовій школі, космічне просте речення, просте речення-невидимка*).

7. Проаналізуйте ідеї, образи висловлені членами групи.

8. Оцініть і відберіть ідеї, образи членів групи за такими критеріями: оригінальність ідеї, культурність, доречність, важливість для успішного виконання творчого завдання.

9. Складіть усну розповідь про просте речення в доступній, образній формі; прийміть колективне рішення, чий варіант твору найбільш удалий; вислухайте заключне слово лідера групи.

10. Напишіть рефлексійне есе про навчальний процес (синектичний штурм) та його результати.

Розумовий штурм у межах такої технології стає синектичним, характерною ознакою його є продукування інтуїтивно-метафоричних ідей, яскравих образів, символів. Результатом наведеної технології є творче розв'язання навчального завдання. Наведемо фрагмент учнівської розповіді:

Просте речення – це живий організм. Воно схоже на дерево, у якого є основа, тобто стовбур, і другорядні члени – гілки. Що більше їх, то дерево розкішніше, більше вабить, так само, як поширене другорядними членами просте речення. Видимі частини дерева – це його зовнішні, поверхові елементи, прихована частина міститься в землі – коріння. У простому реченні також, крім видимих, зовнішніх членів (головних і

другорядних), тих, що на поверхні аркуша, є ще приховані структури – значення і смисли.

Звичайно, що належна реалізація окресленої навчальної технології залежить від низки навчально-організаційних умов, зокрема таких:

- педагог дає учням творче завдання й пропонує алгоритм дій, після цього учні на початку технологічної взаємодії визначають навчальні цілі, спільно конкретизують їх, а вчитель коригує;

- у кожній групі серед учнів мають бути різні психотипи й хоча б одна творча мовна особистість;

- усім процесом синектичного штурму в учнівській групі має хтось керувати, тобто спрямовувати учнів, стримувати за потреби, стимулювати їхню творчу активність, знімати напругу в колективі, відбирати ідеї, коментувати їх, розвивати, – це може бути творчий учень з розвиненими лідерськими характеристиками або вчитель;

- навчальний процес має відбуватися в добродушній творчій атмосфері, без мобільних телефонів чи інших гаджетів, зайвих речей;

- словесник повинен мати належну професійно-методичну компетентність, володіти образно-асоціативним мисленням, лінгвокреативними вміннями, психотехніками керованого навчання, механізмами підтримки учнів тощо.

Отже, розглянуті поняття *«методика навчання»*, *«технологія навчання»*, *«метод навчання»* поєднані між собою ієрархічними зв'язками. Чітке розуміння співвідношення між цими поняттями має важливе значення для розв'язання лінгвометодичних проблем. Усвідомлення суті наведених понять у лінгвометодичному контексті дає змогу послідовно розроблювати моделі навчальних технологій, авторських методик та ефективно реалізовувати їх у практиці мовної освіти. Час вимагає розроблення навчальних методик із застосуванням творчо-розвивальних технологій. У контексті сказаного маємо розуміти, що нехтування вченими й учителями поняттям *«технологія навчання»* під впливом стереотипу

«ілюзія відомого» сповільнює процес модернізації навчально-виховного процесу. Питання розвитку поняттєвого апарату лінгвометодики залишається відкритим для подальших досліджень.

Література

1. Капитонова Т.И. Методы и технологии обучения русскому языку как иностранному / Т. И. Капитонова, Л. В. Московин, А. Н. Щукин ; под ред. А. Н. Щукина. – М. : Рус. яз. Курсы, 2008. – 312 с.
2. Кучерук О.А. Перспективні технології навчання в шкільному курсі української мови : [навч. посіб.]. – Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 182 с.
3. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / [М. І. Пентилюк, С. О. Караман, О. В. Караман та ін.] ; за ред. М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2005. – 400 с.
4. Новиков А. М. Развитие дидактической базы: методы и средства / А. М. Новиков // Школьные технологии. – 2007. – № 5. – С. 40-50.
5. Пометун Олена. Активні й інтерактивні методи навчання: до питання про диференціацію понять / Олена Пометун // Шлях освіти. – 2004. – № 3. – С. 10-15.
6. Практикум з методики навчання мовознавчих дисциплін у вищій школі : [навч. посіб.] / О. М. Горошкіна, С. О. Караман, З. П. Бакум та ін. ; за ред. О. М. Горошкіної, С. О. Карамана. – К. : АКМЕ ГРУП, 2015. – 250 с.
7. Сікорський П. І. Теорія і методика диференційованого навчання / Сікорський П. І. – Львів : СПОЛОМ, 2000. – 421 с.
8. Степанишин Б. Слово на захист методики / Б. Степанишин // Українська мова і література в школі. – 1998. – №1. – С. 125 – 126.